

Kovács Márton

Elméleti és gyakorlati adalékok a katolikus passióéneklés történetéhez 1630 és napjaink között

A passióének, Jézus szenvedéstörténetének ünnepélyes felidézése, a nyugati liturgiában ősidők óta a nagyheti szertartások része. Dallama Magyarországon kétféle, moll és

Kovács Márton a piliscsabai Páduai Szent Antal Iskola és az Óbudai Népzenei Iskola népzene-tanára, a klotildligeti plébániatemplom szközlavezetője.

dúr jellegű tonalitásban maradt fenn. Az előbbi középkori hazai sajátosság, az utóbbi általános európai gyakorlat, mely nálunk 1630 után, a nagyszombati zsinatnak a helyi egyházak sajátos hagyományait visszaszorító, egységesítő előírásai nyomán terjedt el. A középkori örökséget —népnyelvűre fordított szöveggel— a protestáns istentisztelet élte tovább, a XX. századi tudományos kutatás és liturgikus mozgalom pedig ismét közkinccsé tette. A magyar katolikusság körében elterjedt európai úzus —a *Missale Romanum*-ban gyökerező „dúr” dallam— viszont, mintegy kárpótlást nyújtva a veszteséget, a századok folyamán számtalan szebbnél szebb változatban virágzott ki.

Források

E máig élő gazdag énekes hagyomány írásos nyomai többnyire katolikus, kisebb részben protestáns forrásokban lelhetők fel. Mivel a kutatók e forrásokat többféleképpen —keletkezési idő, felekezeti hovatartozás, evangéliumi szerzőség és más szempontok szerint— rendszereztek, s minthogy az újabb kutatásoknak köszönhetően a dokumentumanyag folyamatosan bővül, egyik felsorolás sem teljes.

Bárdos Kornél¹ öt latin nyelvű énekeskönyvet említ: három XV. századi, egy XVIII. századi esztergomi, valamint egy XVII. századi győri *passionálé*-t. Magyar nyelvű forrásai: *Eperjesi graduál* (1635), *Turóci kancionále* (XVII. sz. második fele), *Tihanyi passionále* (1725), *Liber Choralis* (1739), *Unitárius passió* (XVIII. sz.), valamint Zsasskovszky Ferenc és Andor: *Manuale musico-liturgicum* (1853). Hoppál Péter² tíz magyar nyelvű forrást sorol fel: *Máté-passió-részlet*, *Eperjesi graduál* (1635), *Kolozsvári passionále* (XVIII. sz.), *Székhelyudvarhelyi passionále* (XVIII. sz.), *Budapesti unitárius passionále* (XIX. sz. vége), *Bánffyhungyadi passionále* (1898), *Péterffy Gyula passionáléja* (1957), *Zsasskovszky: Manuale musico-liturgicum* (1853),

¹ BÁRDOS Kornél: *Die Variation in den ungarischen Passionen des 16–18. Jahrhunderts*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1963. A katalógust magyarul újraközlte: SÁPY Szilvia: „A passióéneklés a protestáns felekezetek nagyheti liturgiájában”, *Magyar Egyházzene* IX (2001/2002) 47–60.

² HOPPÁL Péter: „A magyar nyelvű passió írott, nyomtatott és hangzó forrásai”, in *Socia exultatione — A Rajeczky Benjamin születésének 100. évfordulóján tartott tudományos ülészek előadásai*. MTA-LFZE Egyházzenei Intézet, Bp. 2003. 127–134.

Kaposy György: *Egyetemes szerkönyv* (1870), Werner Alajos: *Négy passió* (1972). A katalógus tartalmazza a Zenetudományi Intézet birtokában lévő hangzó forrásokat is.

Nem mehetünk el szó nélkül néhány, témánk szempontjából fontos, a fentiekben nem említett katolikus szertartáskönyv mellett. Az egri Zsasskovszky-testvérek *Manualé*-jének 1876-os második és 1911-es harmadik, igazított kiadásait vagy azoknak másolatait a kórusok még ma is több helyütt kézben tartják. Az erdélyi passiókultusz virágzásához nagyban hozzájárult Simon Jukundián csíksomlyói gvardián 1869-ben lejegyzett *Katholikus Egyházi Énekeskönyv*-e. A XX. század első felének egyik legkiválóbb opuszáról, Kapossy Gyula Szegeden négyszer kiadott *Szertartáskönyv*-éről pedig elmondhatjuk, hogy nagyjából minden templomi kórusra eljutott. Ugyancsak Szegeden látott napvilágot Fekete Ferenc — Sohlya Antal *Útmutató kántorkönyv*-e 1876-ban. Újabban Barsi Balázs ferences atya 1992-ben, majd 2009-ben kiadott *Nagyhét* című tankönyve és szöveggyűjteménye tette hozzáférhetővé az anyagot. Szlovák nyelven 1930-ban Nagyszombatban jelent meg *Pasie na Kvetnú nedel'u a Vel'ky piatok* címmel. A passiókottát nem tartalmazó, csak a magyar szöveget közlő énekeskönyvek szerepe sem volt kisebb az előzőeknél. Emlékezzünk meg legalább ezek legjelesebbjeiről: a Szőlősy Benedek által szerkesztett, először Kisdi Benedek egri püspök nevével 1651-ben, legalább háromszor napvilágot látott *Cantus Catholici*-ről, a csíksomlyói Károni Jánosnak először 1676-ban, összesen ötször megjelent csodálatos *Cantionale Catholicum*-áról, és Stampay Jánosnak a felvidéki katolikusság körében meghatározó, 1895-től összesen negyvenhárom kiadást megért *Énekek és imák* című gyűjteményéről. A források számbavételekor jelentős kéziratanyaggal, valamint hivatalos és magángyűjteményekben fellelhető eredeti hangzó anyaggal is számolhatunk. Említsük meg itt a XVII–XVIII. században leginkább a csíki ferencesek által kultivált paraliturgikus passiódrámákat,³ amelyekben esetenként minden bizonnyal helyet kapott a biblikus-liturgikus passióének is. Erre enged következtetni például az egyik csíksomlyói misztériumjátékban szereplő megjegyzés: „Hic cantabitur Passio Christi infra deinde.”⁴

³ Legteljesebb ismertetése: MEDGYESY S. Norbert: *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténeti háttere*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK — Magyarok Nagyszonyja Ferences Rendtartomány, Piliscsaba — Budapest. 2009. (Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria – Magyar Ferences Források 5. — PPKE–BTK Művelődéstörténeti Műhely, Monográfiák 1.)

⁴ *Ferences iskola*drámák I. Csíksomlyói passiójátékok 1721–1739. Szerk., s. a. r.: DEMETER Júlia — KILIÁN István — PINTÉR Márta Zsuzsanna. Argumentum kiadó — Akadémiai kiadó, Bp. 2009. (RMDE XVIII. század 6/1.) 824. Népszerűsítő kiadása: „Nap, Hold és csillagok, velem zokogjatok...” Csíksomlyói passiójátékok a 18. századból. Szerk.: DEMETER Júlia. Argumentum kiadó, Bp. 2003. 139.

A passió éneklése és az éneklés veszélyeztetettsége

Nagyhét a liturgikus év tetőpontja, mely más időszakokhoz képest intenzívebb közösségi részvételt, ünnepélyesebb kifejezési formákat, fokozottabb énekes aktivitást követel. Ilyenkor még ott is összeállnak az énekelni tudó hívek, ahol egyébként nem működik állandó kórus. Komolyan készülnek, és nagy odaadással vesznek részt a szertartásokban, főleg a passióban. A tömegénekeket sok helyütt nagyszámú kar, vagy épp az egész nép zengi. Akik pedig szóló-ének megszólaltatására is alkalmasnak bizonyulnak, azok szerepüket általában tartósan, akár halálukig megtartják, s az is megesik, hogy őket a falu egy idő után „Jézus Károly bácsi” vagy „Pilátus János bácsi” néven emlegeti.

A passió megszólaltatásában régi hagyomány szerint (talán már a középkor, de legkésőbb a XVI. század óta)⁵ részt vettek népi előénekesek. A római liturgia e monumentális énektétele az újkorban általánossá vált gyakorlat szerint sokszereplős formában elhangzó dráma, az egyetlen hívek által megszólaltatott evangéliumi szakasz, s ritka példája a hazai népi többszólamúságnak is. E valószínű, egyben zenei kincs érdemes arra, hogy megőrizzük és ápoljuk. A lezajlott nyelvi, kulturális és liturgiai változások miatt a XX. század végén kétségtelenül eljött az anyag szakszerű igazításának, tapintatos korszerűsítésének és az új előírások szerinti bővítésének, továbbá a kántorok és kórusok alapos zenei továbbképzésének ideje. Ez a munka azonban akkor lett volna igazán gyümölcsöző, ha az élő énekhagyomány figyelembevételével, az iránta való tisztelettel és érzékenységgel, fokozatos és szerves fejlődést biztosítva történik. Kár, hogy e tervszerű, csiszoló-továbbfejlesztő törekvés helyett az új olvasmányrend⁶ „apropóján” egy kétséges minőségű fordítást felhasználó, kizárólag a modernitás és egységesítés szempontjait figyelembe vevő, íróasztal mellett szerkesztett vadonatúj anyag jelent meg és tört egyeduradalomra. A hagyomány iránt érzéketlen, a folyton újdonságot, „modernséget” erőltető korszellem nagyon sok helyütt megszakította az élő folytonosságot, az értékek átadásának nemzedékek közötti természetes folyamatát. Az ünneplés bevált és jól működő formája, nem utolsósorban az éneklőkedv látta ennek kárát. Jómagam két olyan falusi templomról is tudok, ahol a fenti okok miatt épp az elmúlt esztendőben szűnt meg a passióéneklés és oszlott fel a kórus.

A kilencvenes évek elején Jáki Teodóz OSB és mások erőteljesen kezdeményezték a helyzet koncepciózus átgondolását, valamint értékmentő és értékmegújító szellemben való gyakorlati megreformálását. Jáki Teodóz erre vonatkozó szempontjait a következőkben foglalta össze egy előadásában: 1) Ahol nincs semmilyen énekes gyakorlat, ott igyekezni kell megismertetni legsajátabb magyar örökségünket, a középkori esztergomi dallamot. 2) Ahol viszont

⁵ DOBSZAY László: *A magyar népének I.* Veszprémi Egyetem, 1995. Ld. a 103. számnál.

⁶ A II. vatikáni zsinat utáni új olvasmányrend virágvasárnap három év alatt rendeli felolvasni a három szinoptikus evangéliumot. A Márk- és Lukács-passió korábban nem volt a népi énekgyakorlat része, csak a Máté evangéliuma szerinti szöveg.

énekelnek, ott az élő helyi hagyományt kell megbecsülni és ápolni. 3) Szükség van egy országos szintű gyűjtésre. Amíg nincs teljes fölmérés, addig védjük és értékeljük a Kapossy–Zsasskovszky-féle dallamot az idegen megoldásokkal szemben! 4) Az A–B–C év követelményeinek túl gyors bevezetése sok helyütt az énekes közösségek megszűnését eredményezte. Ezért türelemre van szükség. [Ezt a gondolatot Jáki írásban, egy levelében⁷ is hangsúlyosan szóvá tette: „A szlovákiai magyar templomi népi kórusok 50%-a föloszlott, mert ott a Stampay-félét tudták csak énekelni. Lékai bíboros verte az asztalát mérgében emiatt, és az *Éneklő Egyház*-ban ezért van benne az engedmény, hogy ha éneklik, akkor lehet mindig a Máté-passiót előadni bármelyik évben virágvasárnap.”] 5) Merítsünk az értékes hagyományokból! Adott közösségekben követésre találhatna például az a gyakorlat, hogy a tömegénekeket az egész nép szólaltatja meg. A különlegesen értékes változatok pedig, mint amilyen a vágai, teljes egészükben megőrzésre érdemesek, és helyet kell kapjanak egy összeállítandó magyar passionáléban.

Bár lehetőségeim szerények, a tanítványi hűség arra kötelezett, hogy Jáki Teodóz iniciatívájának gyakorlatba ültetése érdekében az elmúlt esztendő folyamán igyekezzek néhány lépést megtenni. Az egyik ilyen munka a Márk- és Lukács-passió megszerkesztése volt a hagyományos szöveg és a Kapossy-féle dallamváltozat felhasználásával. Hálas köszönet illeti Barsi Balázs OFM atyát, hogy ennek az anyagnak szaklektorálását elvállalta és elvégezte, így a négy passió egységes formában 2010-ben egy egyházközségi kiadásban megjelenhetett. Más irányú —semmilyen sem kevésbé aprólékos— feladatot jelentett a hagyomány mai állapotáról és elterjedtségéről való anyaggyűjtés, melynek eredményéről alább következik rövid összefoglaló.

Friss és régebbi gyűjtések összefoglalása

A munka célja mindenekelőtt eredeti hangfelvételek, azok hiányában egyéni énekes interpretációk, előre összeállított kérdéssorra adott válaszok, beszámolók, visszaemlékezések, valamint kották, szövegkönyvek, kéziratok összegyűjtése volt. Metodikáját az ismeretségi körből elinduló, minél több kántort, kórusvezetőt, énekest elérni igyekvő, személyes jelenlétre törekvő, de a mai technikát is felhasználó tájékozódás határozta meg. Eredménye hozzávetőleges képet nyújt az énekanyag mai ismertségéről és főbb változatairól, bepillantást enged a hagyományátadás állapotába, és sugallja a ránk váró tennivalókat.

A passió „dúr” dallamát a Kárpát-medence területén több száz katolikus egyházközségben éneklik. Az előadó apparátus a helyi adottságok szerint változik: a néhány fős kis közösségtől a tekintélyes vegyeskaron át a teljes gyülekezetiig. Akad példa férfikarra és női karra, és arra is, hogy az evangélista szerepét két hölgy recitálja végig. Az énekesek többnyire zeneileg kevésbé képzetek.

⁷ A szerzőnek írt magánlevél.

Ennek megfelelően a tudott anyag mennyisége is esetleges. Van olyan hely, ahol irreális lenne bármiféle újításra gondolni, másutt viszont vágyva vágnak új tanulnivalóra. Akad olyan templom, ahol csak az egyik napon énekelnek, akad, ahol virágvasárnap és nagypénteken is ugyanaz a szöveg hangzik el, másutt kétféle, a Máté- és János-evangéliumból, megint másutt mind a négy evangéliumból vett megfelelő szakasz, némely közösség vasárnap a Kapossy-féle, pénteken az esztergomi dallamot énekli. Nagy különbségek mutatkoznak az előadásmód tekintetében is, melyek elsősorban az anyag népénekként avagy klasszikus zeneműként való felfogásából következnek.

Helyismerettel rendelkező adatközlőim⁸ beszámolójának terjedelmes dokumentációja helyett elégedjünk meg itt egy rövid, összefoglaló jellegű tájékoztatással, nagyjából tájegységek szerint. A legjobban dokumentált település Csapod, ahonnan 1980 óta öt különböző hangfelvétel áll rendelkezésre, melyeken megfigyelhetők 30 év változásai. A Zsaskovszky-féle szertartáskönyv szerint éneklük, csakúgy, mint Környén. Pusztavám, Kóny és Sződliget a Kapossyt használja. Felvidéken általában a Stampay-féle szövegekötvet tartják kézben. A passióéneklés évszázados szokása —úgy tűnik— itt a legveszélyeztetettebb. A hagyományos értékek iránt érzéketlen előjárók még a közelmúltban is több helyütt betiltották azzal az ürüggyel, hogy „hosszú”. Ugyanakkor akad arra példa, hogy a fiatalabb nemzedék átvette és tovább élte, sőt arra is, hogy most szeretnék megtanulni. Többfelé a hívek bekapcsolódásával szólnak meg a tömegének, így Nagymácsédon, Vágán és Komárom templomaiban is. Zenei anyag szempontjából is különleges a Galánta környéki falvak: Nagymácséd, Hidaskürt, Feketenyék, Vága „pásiója”. Az utóbbi publikált hangfelvétel és két kutató tudósítása⁹ révén is megismerhető. Ipolybalogon Kapossy zenei anyagát egy részben modernizált szövegváltozattal éneklük. A Pest megyei Alsónémedi legalább másfél évszázada hűségesen őrzött hagyományát a kórusvezető részletesen ismerteti az egyházközségi sajtóban.¹⁰ Énekük különleges patináját az adja, hogy Zsaskovszky 1876-os kiadását tartják kezükben, de az

⁸ Itt sorolom fel nevüket: Aradi Zsolt, Benkó Péter, Bogár Imre, Czoll Ernő, Dobry László, Domahídi Zalán, Filákovity Sztipa, Gaál Lajos, Gátas József leányai, Geréd Vilmos, Géczi Norbert, Hermann Pál, Hidász Ferenc, Horváth Istvánné, Horváth Lajos, Józsa Attila, Józsa Mónika, Kain Sándorné, Katona Mózes, Kéri István, Kis István, Kovács Ferenc, Kovács István, Kovács László, Kónya Sándor, Kőszegi János, Lakner Sándor, Lovász Zsuzsanna, Lőrincz Gábor, Lukács Endre, Mezős Gabriella, Milanovits Annamária, Minczér Bernát, Miriak Klaudia, Molnár István, Mórocz Tamás, Nagy Béláné, Neubrandt Ferenc, Papp Tibor, Sebestyén Gábor, Sill Lászlóné, ifj. Sill László, Silling István, Sirok Zsolt, Sovány Tamásné, Stanisław Biegún, Staudt István, Stefaniga Ottilia, Stubendek László, Szakály József, Száraz László, Szép Istvánné, Szimeth Géza, Szőnyi József, Treutz György, Unterwéger Zsolt, Veér György, Vig Ervin. Köszönet jár nekik, akik lelkipásztorként, egyházzeneisként vagy lokálpatriótaként forrásanyaggal, adatokkal, érdemi információkkal járultak hozzá az anyaggyűjtéshez.

⁹ JAKI Teodóz OSB: „A vágai virágvasárnapi pásió”, in *Dunántúli dolgozatok* (D) Néprajzi sorozat 3, Népi vallásosság a Kárpát-medencében III. Szerk.: L. Imre Mária. Pécs 2000. 184–191; JÓZSA MÓNICA: Vága község népi vallásosságának továbbélése — lehetőségek és korlátok. A „Vallási kultúra és életmód a Kárpát-medencében” c. konferencián, Alsóbodokon, 2011. október 7-én elhangzott előadás.

¹⁰ <http://www.alsonemedi.hu/files/statics/Vallas/szentkereszt2013marcius.pdf>

1853-as változatot éneklik. A fővárosban és környékén egyébként sok templomban hallható a hagyományos dallam, több helyütt az újabb kiadások szerint. Két, hasonló felfogású, professzionális énekesekkel megszólaltatott előadás az interneten is megtekinthető. A soroksári főplébánia énekkara Kaposy György *Egyetemes szerkönyvét*, a szabadkai Munkás Jézus-plébánia kisszámú vegyeskara Kapossy Gyula *Szertartáskönyv*-ét használja. Az utóbbi templom lelkipásztorának tájékoztatása szerint Bácskában számos helyen ezt őrzik. Beszámoló, ill. hangfelvétel Óbecséről, Bácskertesből, Dávodból és Hercegszántóról áll rendelkezésre. A bánati Csókán és Feketetón egy különleges, sajátos lépéseket követő szillabikus változat él. Eleken vegyeskar énekli a Kapossyt négy szólamú turbákkal, csakúgy, mint Balassagyarmaton, azzal a különbséggel, hogy itt néhány éve nagypénteken áttértek az esztergomi dallamra. A nyírbátori minoritáknál egy Erdélyből átkerült, újabb fordításra szerkesztett változatot használnak. Kárpátalján többféle szövegforrás segítségével számos településen őrzik a hagyományt. Nagyszőlősen néhány férfi szólista közreműködésével női kar előadásában vasárnap a Kapossy, pénteken az esztergomi dallam hallható. Nevetlenfalu férfikara egyszerre 4–5 féle könyvet (1853-as kiadású Zsasskovszky, Stämpay, Jósavay Gábor: *Lelki gyöngyök*, Kapossy) és különböző kéziratokat tart kézben. A ferences misszióban szolgált egyik atya elmondása szerint Bustyaházán és Kerekhegyen Zsasskovszkyt éneklik. Az utóbbi falu templomában a kórus elöl, a padokban ül, és a turbákat az egész nép vele énekli. A szatmári egyházmegyében szolgáló kántorok tájékoztatása szerint a Partium legtöbb falujában a hagyományos dallamot ismerik. Pontosabb adatok Túrterebesről és Sárközújlakról állnak rendelkezésre. A nagyobb városokban, így Nagybányán, Szatmárnémetiben, Nagykárolyban és Máramarosszigeten a Zsasskovszky mellett különféle modernizált változatokat énekelnek. A gyulafehérvári egyházmegye területén —a kántoriskolától kapott tájékoztatás szerint— mintegy kétszáz egyházközségben őrzik a hagyományos dallamot a három jelentős múltú énekeskönyv vagy azok másolatai, reprodukciói segítségével. Gyergyóalfaluban modernizált szöveggel bár, de a településről származó Domokos Pál Péter által közölt dallam¹¹ él ma is. Szóvátán a kántor tájékoztatása szerint a Kapossyt használják, éppúgy, mint korábbi állomáshelyén, Mádéfalván, habár ott régebben még „a gregorián kottából” (Zsasskovszkyból) énekeltek. Figyelemreméltó helyi instrukció szerint a két hamis tanú mondatát (Ez mondotta...) „minél hamisabb hangon kell énekelni”. Nagy létszámú vegyeskar négy szólamban énekli a turbákat, akárcsak Farkaslakán és Székelyszentléleken, Korondon viszont a kisebb létszám miatt csak két szólamban. Csíkszentkirályon többféle változatot is használnak. A kolozsvári piarista templomban és a dévai ferenceseknél újabban Kapossy dallama a nemrégiben napvilágot látott kiadásai szerint szólalt meg.

¹¹ DOMOKOS Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. SZIT, Bp. 1979. 438. és 454.

A tárgyalt zenei anyag a magyarországi katolikus nemzetiségek népének-hagyományának is szerves részét képezi. XVIII–XIX. századi horvát, szlovák és német nyelvű passióéneklésről Bárdos Kornél pécsi,¹² egri¹³ és székesfehérvári¹⁴ kutatásaiból értesülhetünk, a XX. századi írott és szóbeli forrásanyag pedig egészen széleskörű elterjedtséget bizonyít. A hagyomány életképességének az 1950-es évek nyomasztó légköre sokat ártott. A legtöbb településen úgy emlékeznek, hogy „az anyanyelvet nem volt tanácsos erőltetni akkori-ban...”, a passiót a háború előtt énekeltük, utána elmaradt”. Pilisborosjenő idős kántorának visszaemlékezése mindent elmond: „a kitelepítésig németül énekeltük, attól kezdve nem”. Több helyütt mégis megmaradhatott, vagy idővel felújították. Tököl horvátajkú katolikusainak igen szép, különleges dallamvezetésű énekéről hangfelvétel és szövegkönyv áll rendelkezésre. A hercegszántóiak előadását pedig a pécsi rádió horvát nyelvű szerkesztősége is bemutatta nemrégiben. Kesztlőcön az 1930-ban Nagyszombatban kiadott, Zsaskovszky dallamát követő szlovák passionálét használják, Pilisszántón saját változatuk szerinti kéziratot. Az utóbbi településen csak a nemzetiségi nyelven énekelik, míg a korábban említett három településen magyarul is. A német nyelvű adaptációt az 1930-as évekből Szajkról, ill. Pilisvörösvárról származó, Kapossynak megfelelő kéziratok őrzik. A Szentgotthárd környéki falvakban élő idős emberek emlékezetében él még a szlovén nyelvű passióéneklés hagyománya is. Némely nemzetiségi közösség a római dallamot használja, vélhetően az anyaországból átkerült könyvek alapján. Pilisszentivánra például egy onnan kitelepített családból származó, idős korban visszatelepült pap hozta. A faluban még a *Gotteslob*-ot is be akarta vezetni, ez a helyiek ellenállásába ütközött, ám a passió kintről érkezett formáját elfogadták.

Tegyük említést még néhány olyan településről, ahol a passióéneklés hagyománya nem él már, különböző forrásokból mégis rekonstruálható! A Zene-tudományi Intézet birtokában lévő, Markaz, Bánffyhunyard, Atyha, Istensegíts és Menyhe településekről származó hangfelvételek közül az utóbbi három részletei kottában is megjelentek.¹⁵ Zalaudvarnok fél évszázaddal ezelőtti énekét magántulajdonban lévő felvétel őrzi. Perenye hagyományát a templom monográfiája és a falu kiváló énekesének előadása idézi fel.¹⁶ Rimócról 1928-ból Jézus mondatait tartalmazó gyönyörű hangjegyes kézirat, azonkívül egy 1961-ben készült, a világhálón is látható húszperces filmanyag¹⁷ maradt ránk. Az utoljára 2008-ban megszólalt, igen szép, archaikus harasztifalui előadást is videó

¹² BÁRDOS Kornél: *Pécs zenéje a 18. században*. Akadémiai kiadó, Bp. 1976. 79.

¹³ Uő: *Eger zenéje 1687–1887*. Akadémiai kiadó, Bp. 1987. 118.

¹⁴ Uő: *Székesfehérvár zenéje 1688–1892*. Akadémiai kiadó, Bp. 1993. 37.

¹⁵ SZENDREI Janka — DOBSZAY László — RAJECZKY Benjamin: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*. Akadémiai kiadó, Bp. 1979. I. köt. 232–233.

¹⁶ *Ecclesia Agathae — A 250 esztendő perenyei templom tanulmánykötete és népének-hanglemezei*. Szerkesztette: MEDGYESY S. Norbert. Magyar Napló kiadó, Bp. 2012. 335. CD-ROM melléklet 007/a-b-c.

¹⁷ [youtube.com/watch?v=hWWngvtRe5o](https://www.youtube.com/watch?v=hWWngvtRe5o) ; [youtube.com/watch?v=3MvhWPiWRQo](https://www.youtube.com/watch?v=3MvhWPiWRQo)

felvétel őrzi. A batorkeszi kórus legyen példája azon számos közösségnek, akikben megvan az akarat is, a tudás is, csak épp biztatásra lenne szükség, hogy a néhány éve elhallgatott hagyomány újraéledjen.¹⁸

Következtetések, feladatok

Úgy gondolom, a magyar szakrális néphagyományt becsben tartó egyházzeneészeknek e fölglyűlt szóbeli, írott és hangzó anyag (hézagossága ellenére is) erős inspirációt adhat a további, többirányú munkálkodáshoz. Mire gondolok? 1. Mindenekelőtt további gyűjtésre és a felgyűjtött anyag egy tárhelybe rendezésére lenne szükség. 2. Izgalmas kérdés a dallamváltozatok genezise, amit a források összehasonlító vizsgálata válaszolhatna meg. 3. A tonalitás a másik fontos, sokszor emlegetett, de meg nem oldott probléma. Evidenciaként beszélünk „dúr” és „moll” passióról, miközben egy nyilvánvalóan azonos tőről fakadó, azonos logika szerint strukturálódott dallammal, ill. dallamszerkezettel van dolgunk. Forrásaink a zenei anyag hangnemi labilitásáról tanúskodnak: a XVI. századi *Nagyheti énekeskönyv* „moll” passiója néhány mondat erejéig „dúr”-ra vált,¹⁹ a vágai éppen fordítva.²⁰ Meggyőző érvek szólnak amellett, hogy a protestáns hagyomány „dúr” darabjainak többsége „moll”-ból kulcsátértelmezéssel létrejött alakzat.²¹ Az írott forrásokat vizsgálva a lejegyzések sokféle bizonytalanságával kell szembesülnünk, a hangzó anyag pedig a tonalitásnak mai gondolkodásmódunkhoz viszonyított állandó labilitását, átjárhatóságát érzékelteti. A hangközöket akár közvetlenül egymás mellett változó formulák (pl. s–f–m–s és s–fi–m–s, d–t–l–d és d–ta–l–d), olykor semleges (nem hamis!) dallami mozgások egy népzenei jellegű, a mi „jól hangolt” diatonikus rendszerünknel régiesebb melodikus gondolkodásmódról árulkodnak. Ebben a rendkívül mozgékony dallamosságban a „dúr”-t és a „moll”-t egyetlen kissekund választja el egymástól: a s–f–m–s és s–f–ma–s, másképpen m–r–di–m és m–r–d–m különbsége. Biztos, hogy két dallamról, s nem eredetileg egy, a századok folyamán kétféle irányban artikulálódott, kétféleképpen rögzült dallamról van szó? 4. A kutatási és az elméleti problémák után néhány

¹⁸ Hangfelvételek sora: Csapod (1980, 1982, 2001, 2010), Harasztifalu (2008), Pusztavám (2014), Kóny (2014), Markotabödöge (2014), Szódliget (2014), Vága (2011, 2013), Nagymácséd (2013), Észak-Komárom (2013), Alsónémedi (2013), Budapest-Soroksár (2011), Szabadka (2013), Bácskertes (1990), Óbecse (2012), Feketetó (2014), Balassagyarmat (2010), Ipolybalog (2010), Nevetlenfalu (2013), Kolozsvár, piarista templom (2014), Déva (2014), Gyergyóalfalu (2009), Szováta (2014), Tököl (2013), Hercegszántó (2010, 2011, 2012), Kesztlőc (2008), Pilisszántó (2004), Rimóc (1961), Zalaudvarnok (1973), Perénye (1996).

¹⁹ Ismerteti: KISSNÉ MOGYORÓSI Pálma: *A nagyhét tételei a XVI–XVII. századi magyar protestáns graduálokban és liturgikus énekeskönyvekben*. DLA Doktori értekezés, Budapest 2006.

²⁰ JÁKI Teodóz: *i.m.* 189.

²¹ HOPPÁL Péter elemzéseit ld.: *A magyar protestáns passió*. DLA Doktori értekezés, Pécs — Budapest 2005. 99–111; UÓ: „A hiányzó láncszem: a Bánffyhungyadi Passió”, *Magyar Egyházzene* V (1997/98) 425–434.

Jesus nazari a
Világvasárnapi Passió-ban.

+ Tu — d'jálok hogy két nap múlva his-vét le-szen és az
ember fia elavultatik, hogy megfennitessenek.

Mie i i i est vagytok ez asszony bán-tá-sa-ra, ő jött ese-
lekedetet tett velem. Mireest szegények mindenkor
vannak közöttük, én pedig nem mindenkor vagyok veletek.

Mert ő a kővetet testemre öltöttén, azt temetvén
cselkedett. Bizonymondanéktek, valahol ez evangélium his-
tettetni fog egész világon, az is elmondatik, mit ez
cselkedett az ő emléke és keresetére.

+ Meccceenjetek a városba egy valakihez és mondja: tőlem
a mes ter mondja: az én időm közel va-gyon, nálad tartom
a húsvétet az ééén tánti i i i-tyázzimmal.

2. ábra. Rimóc.

204 Nagyöntekre.

az a tanítvány, ki ismeretes volt a főpapnál, szólott az ajtón álló
szolgával, és bevezette Péter. Monda tehát Péternek az
ajtón álló szol- gáló: L. Valljon te is azon ember tanítvá-
nyo? Nagy-e? C. Ki fe- - le-le: L. Nem vagyok. C. Ki
gár és poroszlók azonban a tűznél állának mert hideg vala
és melegede- nek. velük vala Péter is, állván és melegedve
A főpap tehát kérdésként Jézust tanítványainól és tanítványo-
ka- lele neki Jézus: E. nyilván szoltam a világnak és
mindig az imaházakban és templomban tanítottam hova minde-
szidők összejöttek hozzám, és sejtetekben semmit sem beszél-
tem. Mál kérdesz engem? Kérdés azoknak, akik hallották, ma

3. ábra. Simon J., Erdély 1869.

18 ,

pi fe-je-del-mekhez, és mondá né - kik: **S.** Mit a-kartok nékem ad-ni, és én ő-tet ke-ze-tekben adom. **C.** A-zok pedig rende-lé-nek né-ki, harmincz ezüst pénzt; és at-tól fogva al-kal-matossá-got ke-res va-la, hogy ő-tet el - á - rul-ná. A kovász-ta-la-noknak első napján pedig járu-lá-nak a ta-nítványok Jézushoz mondván:

Kar. Hol a karod, hogy elkészítsuk néked ételedre a Hús-vé - tet?
C. Jé-zus pedig mondá: **+** Meun - je-tek a vá-ro-sba egy némelyhez, és mondjátok an-nak: A Mes-ter mondja: az én i-dő-m közel vagyok, nálad szerzem a Husvé-tet az én ta-nít - ványimmal **C.** És cse-le-ke-dé-nek a ta-nítvá-nyok a mint rendel-te va-la nekik Jé-zus, és el-ké-szíték a Husvé - tet. Est ve lé-vén pedig, le-te-le-po-dett va-la a

4. ábra. Zasskovszky 1853.

42

ne le- gyen a nép kö- zött.

Mikor pedig Jézus Bethá- ni- á-ban vol- na, a pok- los Si- mon há- zá- ban,
já- ru- la ő hoz- zá egy asszony, kinek drága kenetű a- labastro- ma va- la,
és az asz- tal- nál ü- lő- nek a fe- jé- re ön- té,
Lát- ván pe- dig a ta- nit- vá- nyok, bo- szan- ko- dá- nak, mondván:

Kar. Mi- re va- ló e vesz- te- ge- tés? mert ezt drá- gán el- ad- hat- ták
vol- na, és a sze- gé- nyek- nek ad- hat- ták vol- na.

C. Tudván pedig Jé- zus, mon- dá ne- kik:
†. Mi- ért vagy- tok ez asz- szony bán- tá- sá- ra?
Mert jó- cse- le- ke- de- tet cse- le- ke- dett ve- lem?
Mert min- den- kor van- nak sze- gé- nyek ve- le- tek,

5. ábra. Fekete-Sohlya 1876.

Nagypénteki Passió
Szent. János szerint.

C. A mi Urunk Jézus Krisztus kin-szen-ve-dé-se Szt. János evangelistának i-ró-sa sze-rint. Az i-dő-ben kiméne Jézus tanít-
ványival a Cedron pa-ta-kán át hol egy kert vala melybe beméne ő és ta-nít-vá-nya-i. Tudja vala pedig Júdás is, ki
őt előárulta, a-ma he-lyet mert Jézus gyakorta jött vala oda ta-nít-vá-nyi-val. Júdás tehát vevén egy csoportot sa főpapok-
tól és farizeusoktól po-ro-sz-ló-kat, odaméne lámpákkal és szövétnekekkel és fegy-ve-rek-kel. Jézus pedig tudván minde-
neket melyek ró jövődők valának eléjük méne és mon-dá ne-ki-k: + Kít-
ke-res-teki? C. Felelték neki:

Kar:
A názárethi Jé-zust.

6. ábra. Kapossy Gyula Szerartáskönyv, 1932.

ot-szá-...-ban. C. és dickegetet é-ne-bel-vén, kimerének az olaj-
... megduzzáján

két hegyi - re. Akkor mondá nekik Jézus: + Fi-
megbotránkoztatok én bemenő az é-j-el, mert ír-va van, megverem a...

pábotort és elszédednek a nyáj ju-ha-i. Mi-... nek utána pedig

feltáma-dok, megelődök titeket Gal - li-le a kan. C. Fe - lel -

nem pedig Péter mondá ne... ki... S. Ha mindnyájan megbotrán-

kornak is benned én soha meg nem botrán... szom. C. Man - da'

7. ábra. Szajk (magyar).

Passion zum Ostersonntag. 1.

Chor: Das Leben jenes Mann Jesus Christ, wie uns St. Johannes beschreibet
 Sung: Da nun Jesus alles blindet hatte, ging er mit seinen Jüngern über den See
 Chon, wo ein Booten war, in welchem er und seine Jünger saßen. Nichts aber
 der Veräther wurde auch den Jügl, daher nahm er die Knechtchen samt dem Jansen
 der Schenkeles in. Hieser, und kam mit Petrus und Jakob und Jofen,
 Jesus der aber solches wohl wüste, ging ihnen entgegen, u. sprach zu ihnen
 Jesus: Hört auch ihr?
 Sung: Sie aber antworteten ihm und sprachen (Chor) Jesus von Nazareth,
 Sung: Jesus sprach zu ihnen: (Jesus) Ich bin es.
 Sung: Und als er dies zu ihnen gesprochen hatte, wichen sie zurück ins B. L. ... wieder.

8. ábra. Szajk (német).

14

Reče njemu I-su-us

15

Ti - i - i - i - i - i - i - i go-vo-ri-is

Evang

i kada Ga osvojahu poglavice misničke, i starešine, ništa ne

o - od - go - o - vo - ti Tada reče Nje - mu Pi - i - lat:

Pilat

Ne - ču - ješ - li koliko protivu Tebi govore svi - do - ča a - an - stva?

Evang

i ne odgovorimu ni na jednu rič, tako dase Sudac čuđo

A u blagi dan običavao Sudac pustiti jednoga vezana koga bi

ho - o - ti - i li - i, i imau tada svezana zamiritog, koise

zvaao Barabaš. i skupivši se oni reče Njim Pi - i - lat:

Pilat

Ko - ga hoćete da vam pustim Ba - ra - ba - na, ili Isusako - i - se zo - ve kist?

Evang

znadišebo da po nenavidosti pridadoše Nje - e - e - e - e - ga i sileći

on na sudu posla k njemu ženu njegovu go - vo - re - e - ti:

9. ábra. Tököl (horvát).

41

vy šta viť. C.A povstanie najvyšší kňaz, rie - kol mu:
 S. Nič neodpovedáš na to, čo títo proti te - be sve-dčia?
 A - le Je-žiš ml-čal. A najvyšší kňaz riekol je - mu:
 S. Zaklinám ťa na ži - vé - ho Bo - ha, aby si nám povedal, si li
 ty Kristus. Syn Bo - - ži? C. Je-žiš mu rie - kol:
 † Sám si po - ve - dal. Ale však pra - vím vám:
 Od tohoto času uvidíte Syna človeka se-deť na pra-vici
 mo - ej Bo - žej a prichádzať na ob - la - koch ne - bes -
 kých. C. Tenkrát najvyšší kňaz roztrhol si rúcho a

42

rie - kol. S. Rúhal sa Bo - hu. Čo ešte potrebu - je - me
 sved - kov? Hľa, včul ste počuli rú - ha - nie. Čo sa vám
 S. po zlá - va? C. A oni odpovedali a riek - li: Vinen je
 smr - tiť! Potom plivali mu do tváre a pohlavko - va - li ho
 a iní uderali ho dlaňami po tvári a hovorili:
 S. Prorokuj nám Kriste, kto je - ten, čo ťa u - de - ril.
 C. A Peter sedel von - ku na dvo - re, a pristúpila k nemu
 jedna služka a riek - la: S. Ty si býval s Je-žišom
 Ga - li - lej - - skými. C. Ale on zaprel pred všetkými a

10. ábra. Kesztyölc (szlovák).